

SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN BUCOVINA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

CONSTANTIN UNGUREANU

Das Unterrichtswesen der Bukowina am Ende des 19. – Anfang des 20. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)*

Das Unterrichtswesen der Bukowina hat sich besonders am Ende des 19. – Anfang des 20. Jahrhunderts entwickelt. In der Bukowina existierten gemischte Volksschulen mit drei und sogar mit vier Unterrichtssprachen. Im Schuljahr 1912/13 gab es in der Bukowina 564 öffentliche Grundschulen, unter ihnen 219 ukrainische, 190 rumänische, 97 deutsche, 15 polnische, 4 ungarische und 39 gemischte. Die Zahl der Gymnasien stieg am Anfang des 20. Jahrhunderts schnell an. Im Schuljahr 1913/14 gab es in der Bukowina 13 Knabengymnasien, unter ihnen 4 deutsche, 4 deutsch – rumänische, zwei deutsch – ukrainische, zwei ukrainische und ein polnisches Gymnasium. Im Jahr 1913 lernten in diesen Gymnasien 6.108 Schüler, davon 51,3% deutschsprachig (die Mehrheit Juden), 22,8% Ukrainer, 20,8% Rumänen und 4,8% Polen. Am Ende der österreichischen Herrschaft bestanden noch in der Bukowina zwei Realschulen, eine Berufsschule, einige öffentlichen und privaten Mädchenlyzeen, zwei Bildungsanstalten für die Vorbereitung von Lehrern und Lehrerinnen.

Am 4. Oktober 1875 ist in Czernowitz eine Universität mit deutscher Unterrichtssprache eröffnet worden. In der Zeit zwischen 1875 und 1918 funktionierten an der Universität von Czernowitz drei Fakultäten: Theologie, Recht und Philosophie. An dieser Hochschule arbeiteten Professoren verschiedener Nationalitäten und politischen Ansichten. Die Rektoren und die Dekane der Fakultäten wurden ohne die Betrachtung des ethnischen oder konfessionellen Ursprungs gewählt. Eine besondere Rolle im Rahmen der Universität hat die Fakultät der orthodoxen Theologie gespielt. An dieser Fakultät studierten nicht nur rumänische und ukrainische Orthodoxen aus der Bukowina, sondern auch viele Orthodoxen aus Rumänien, Siebenbürgen und sogar aus Bulgarien, Serbien, Bosnien, Dalmatien.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Grundschulunterricht, Landesschulrat, Normalschule in Czernowitz, Gymnasien, Realschulen, Mädchenlyzeen, Berufsschulen, Czernowitzer Universität, Fakultät der orthodoxen Theologie, Studentengesellschaften.

* Traducere: Ștefănița–Mihaela Ungureanu, Constantin Ungureanu.

Legislația, consiliile școlare și inspectorii școlilor primare

La sfârșitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, Monarhia Habsburgică a cunoscut profunde transformări politice și constituționale. În anii '60-'70, Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante, menite să modernizeze economia și societatea, inclusiv și cea referitoare la învățământ, care a fost promulgată la 14 mai 1869. Prin adoptarea acestei legi, se conferea un caracter uniform organizării școlare din Austria, fiind proclamată independența învățământului față de autoritatea bisericească.

După adoptarea legii imperiale, Dieta Bucovinei a votat o lege privitoare la controlul școlilor, care a fost sancționată la 8 februarie 1869. La 26 martie 1869 a fost aprobată altă lege cu privire la organizarea Consiliului școlar provincial și a consiliilor districtuale. Legea provincială din 8 februarie 1869 a fost ulterior modificată prin alte legi, votate la 13 decembrie 1869, 16 noiembrie 1871, 26 noiembrie 1874 și la 8 iulie 1895¹. La 30 ianuarie 1873, Dieta Bucovinei a votat legea provincială despre învățământ, care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și de frecvență a școlilor primare. Școlile primare din Bucovina au funcționat în baza acestei legi până la izbucnirea Primului Război Mondial.

Legile școlare imperiale și provinciale au acordat un rol important consiliilor școlare provinciale, districtuale și locale, care erau împuternicite să conducă și să controleze învățământul primar pe plan local. Autoritatea supremă de control școlar în Bucovina a fost Consiliul școlar provincial. Membrii în Consiliul școlar provincial și în consiliile școlare districtuale erau numiți prin rezoluție imperială, pentru o perioadă de activitate de șase ani. La sfârșitul stăpânirii austriece, fiecare consiliu școlar districtual avea circa 9-11 membri, iar Consiliul Școlar al Țării era constituit din 16 persoane (împreună cu președintele), dintre care șase germani, patru români, patru ucraineni, un polonez și un evreu.

La începutul secolului al XX-lea, românii și ucrainenii din Bucovina au cerut ca instituția Consiliului școlar provincial, cele districtuale și locale să fie separate pe criterii etnice, dar aceste revendicări nu au fost realizate, iar procedura de constituire a acestor organe școlare a rămas neschimbată pe parcursul perioadei 1869-1914. Consiliile școlare din Bucovina au avut un rol hotărâtor în privința dezvoltării și modernizării învățământului primar din provincie. În Consiliul Școlar al Țării au

¹ Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău, Editura Civitas, 2007, p. 56.

activat persoane cu mare autoritate și experiență, care erau bine cunoscute de către corpul didactic din Bucovina.

Un rol foarte important în învățământul primar din Bucovina l-au jucat și inspectorii școlari provinciali și districtuali, care erau membri ai Consiliului școlar provincial al Bucovinei, respectiv ai consiliilor școlare districtuale. Aceștia erau obligați să verifice școlile primare aflate în subordinea lor. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare și examinare a școlilor primare din Bucovina fusese în totalitate naționalizată. În ajunul declanșării războiului, școlile primare germane, românești, ucrainene, poloneze și maghiare dispuneau de inspectorii școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Atunci, în orașul Cernăuți erau un inspector german, unul român, unul ucrainean și unul polonez, iar în celelalte districte școlare activau cinci inspectorii germani, șapte români, opt ucraineni, doi polonezi și un maghiar².

De asemenea, Comisia pentru examinarea școlilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome, care erau obligate să examineze numai școlile cu limba respectivă de instruire. Această modalitate de inspectare și de examinare a școlilor primare constituia un caz unic în întreaga Monarhie Austro-Ungară și reprezenta un exemplu modern de soluționare a unor probleme sensibile din domeniul învățământului într-o provincie multiethnică.

Frecvența școlilor primare și știința de carte

La momentul adoptării noii legi a învățământului, frecvența școlilor primare din Bucovina era cea mai scăzută din toate provinciile austriece. În 1871, doar circa 12–13% dintre copiii de vârstă școlară erau școlarizați. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ primar din Bucovina, mărindu-se atât numărul de școli oficiale și particulare, cât și procentul copiilor școlarizați. Astfel, în anul de învățământ 1881/1882 doar circa 19 000 de copii erau școlarizați. În anul școlar 1889/1890 deja 54,5% din numărul total de copii frecvența o școală primară publică sau particulară ori o altă școală. La începutul secolului al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă școlară, 75 836 (78,2% din total) erau școlarizați, iar în anul de învățământ 1912/1913 frecvența se ridicase la 96,1%.

În ultimii ani de stăpânire austriacă s-a modificat și contingentul de elevi după limba de instruire. La începutul secolului al XX-lea a crescut foarte rapid mai ales numărul elevilor care erau instruiți în școlile cu limbile de predare română și polonă; în

² *Ibidem*, p. 89.

schimb, s-a micșorat ponderea elevilor din școlile germane și ucrainene. La sfârșitul anului 1913, școlile primare publice și cursurile de repetiție erau frecventate de 117 009 elevi, inclusiv 44 246 (37,8%) la școlile românești, 40 700 (34,8%) – în școlile ucrainene, 18 972 (16,2%) – în școlile germane, 1 709 (1,5%) – în școlile maghiare, 1 470 (1,2%) – în școlile polone și 9 912 – în școlile mixte³.

Potrivit statisticilor publicate de Consiliul școlar provincial, în anul 1913, la școlile primare publice și private din Bucovina, erau școlarizați 109 441 de copii, dintre care 41 635 (38%) români, 38 081 (34,8%) ucraineni, 23 072 (21,1%) germani și evrei, 4 791 (4,4%) poloni și 1 510 (1,4%) maghiari⁴. În localitățile urbane, peste 50% dintre elevi erau vorbitori de germană, circa 20–21% români, circa 17–18% ucraineni și circa 10% polonezi. În schimb, la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană; germanii constituiau circa 13%, maghiarii – circa 2%, iar polonezii – mai puțin de 2%. În perioada 1896–1913, ponderea elevilor români din localitățile rurale a crescut de la 37,4% la 42,7%, dar s-a redus ponderea elevilor ucraineni (de la 43,5% la 40,1%) și germani (de la 15,5% la 12,5%)⁵.

La sfârșitul anului 1913, școlile primare din capitala Bucovinei erau frecventate de 9 771 de elevi. Mai mult de jumătate dintre elevii din orașul Cernăuți erau germani și evrei, urmați de români (16,3%), polonezi (15,1%) și ucraineni (14,3%). După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (32,7%) și romano-catolici (30,5%), urmați de ortodocși (20,8%), greco-catolici (10%) și evanghelici (5,7%). Școlile primare publice din partea centrală a orașului erau frecventate de 5 445 de elevi, dintre care 57,7% germani, după limba maternă, 22,4% polonezi, 16,5% ucraineni și numai 3,1% români. În schimb, la școlile din suburbii își făceau studiile 3 018 copii, inclusiv 41,4% români și 40,4% germani și evrei. Peste 1 300 de copii frecventau diferite școli particulare din capitala Bucovinei⁶.

În preajma declanșării Primului Război Mondial, sistemul de învățământ din Bucovina era superior față de cel din Basarabia, din Vechiul Regat și chiar din Transilvania și Banat. Atunci, circa 62% dintre copiii de vârstă școlară din România, circa 2/3 dintre copiii români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și circa 95–97% dintre copiii români din Bucovina erau înscriși la o școală primară oficială,

³ *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, Czernowitz, 1914, p. XIV–XV.

⁴ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 195.

⁵ *Ibidem*, p. 193, 194.

⁶ *Ibidem*, p. 196.

confesională sau particulară. În Basarabia, însă, marea majoritate a copiilor nu frecventa nicio școală și era neștiutoare de carte.

Pentru învățământul primar din Bucovina problema cea mai delicată era alegerea limbii de predare în școli. În provincie existau multe localități cu populație mixtă, ceea ce îngreuna considerabil alegerea limbii de predare în școală. Cel mai greu se rezolva această problemă în localitățile cu populație mixtă, românească și ucraineană. Pentru a soluționa cât mai judicios aceste probleme, au fost deschise, inițial, multe școli primare mixte cu două, trei și chiar patru limbi de instruire. Treptat, odată cu dezvoltarea rețelei școlare, multe dintre aceste școli au fost separate pe criterii etnice.

Procesul de naționalizare a învățământului primar s-a intensificat mai ales după anul 1905, când Dieta Bucovinei și Consiliul școlar provincial au adoptat hotărâri cu privire la înființarea și întreținerea școlilor minoritare. Până în anul 1914, practic toate școlile mixte cu trei și patru limbi de instruire au fost desființate, iar în multe școli mixte încă existente clasele au fost separate pe criterii etnice. Dacă în anul 1900, în Bucovina existau 362 de școli primare oficiale, dintre care 147 ucrainene, 121 românești, 42 germane, trei maghiare, una poloneză și 48 cu mai multe limbi de instruire, atunci în anul școlar 1912/1913, deja ființau 564 de școli primare oficiale, inclusiv 219 ucrainene, 190 românești, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare și 39 mixte⁷.

În perioada 1900–1913, în Bucovina s-a produs o scădere rapidă a numărului elevilor de la școlile mixte – de la circa 22 000 (31,6% din total) în anul 1900, la circa 10 000 (8,6%) în anul 1913. Naționalizarea învățământului primar la începutul secolului al XX-lea a asigurat, în mare parte, instruirea în limba maternă a copiilor de diferite naționalități și a contribuit la îmbunătățirea nivelului de școlarizare a copiilor de vârstă școlară, mai ales a celor de etnie română și ucraineană.

În unele cazuri, însă, autoritățile școlare au neglijat nenumăratele revendicări ale locuitorilor de a avea învățământ public în limba română. În majoritatea cazurilor nu au fost înființate școli sau clase oficiale românești, fiindcă, după recensămintele oficiale, numărul românilor din satele respective era foarte mic. De aceea, după anul 1910, în mai multe sate mixte româno-ucrainene din nord-vestul Bucovinei au fost deschise 14 școli private românești, în care au fost instruiți circa 1 400 de copii. Aceste școli particulare erau susținute financiar de către societățile culturale românești din Bucovina și de diferite persoane particulare. A fost înființat și un fond special, Fondul „Hurmuzachi”, pentru ajutorarea materială a acestor școli. După cinci ani de activitate, aceste școli puteau fi transformate în școli publice. Înființarea acestor școli particulare

⁷ *Ibidem*, p. 187.

a contribuit la redeșteptarea națională a românilor din mai multe sate mixte, unde anterior limba română pierduse teren în fața limbii ucrainene.

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației neștiutoare de carte din acest teritoriu (de la 87,5% în anul 1880, la 53,9% în anul 1910), reducându-se astfel și decalajul dintre Bucovina și alte provincii austriece în ceea ce privește ponderea populației analfabete. La începutul secolului al XX-lea erau știutori de carte 46,1% dintre locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în anul 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în anul 1910), 39,3% dintre locuitorii de peste opt ani din România (în anul 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în anul 1897)⁸. În Bucovina, 39,6% dintre românii în vârstă de peste zece ani puteau, în anul 1910, să scrie și să citească. În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș ponderea locuitorilor cărturari era mai scăzută la români decât la alte popoare, precum germani și maghiari. Astfel, în ajunul izbucnirii războiului, nivelul de instruire al românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania și Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni.

Pregătirea, salarizarea și activitatea cadrelor didactice din învățământul primar

Una dintre prioritățile autorităților școlare din Bucovina a fost pregătirea unor învățători calificați. Încă de la sfârșitul administrației militare au fost deschise două școli normale, la Cernăuți și Suceava, la care urmau să fie pregătiți și învățători pentru școlile elementare din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor revoluționare din anul 1848, s-a realizat și o doleanță a românilor bucovineni, aceea de a avea o Preparandie ortodoxă la Cernăuți. După adoptarea, în anul 1869, a noii legi imperiale cu privire la reorganizarea învățământului, a fost necesar de a se modifica substanțial și modul de pregătire a cadrelor didactice. La 1 octombrie 1870 a fost deschisă, la Cernăuți, Școala Normală de Învățători, iar în toamna anului 1872 s-a înființat și Școala Normală de Învățătoare.

Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți a fost o instituție școlară unită, cu o singură direcție și cu aceleași cadre didactice, dar procesul de instruire s-a realizat separat pentru clasele de băieți și cele de fete. În perioada 1870–1895, la Școala Normală, atât la cele două școli de aplicație cât și la grădinița de

⁸ *Ibidem*, p. 207–208.

copii au activat în total 108 cadre didactice⁹. Dimitrie Isopescul a fost director al acestei instituții mai bine de 30 de ani, până în anul 1901.

Până la începutul secolului al XX-lea, limba de instruire la Școala Normală a fost germană, dar s-au predat și unele discipline în română sau ucraineană. Odată cu naționalizarea învățământului primar, s-a cerut ca la Școala Normală elevii români și ucrainenii să studieze toate obiectele în română, respectiv în ucraineană. Această doleanță s-a realizat parțial în anul 1909, când Școala Normală de Învățători a fost separată în trei secții naționale (germană, română și ucraineană). Fiecare secție națională a fost condusă, din punct de vedere didactico-pedagogic, de către un coadiutor (adjunct), subordonat directorului. Viitoarele învățătoare, însă, au continuat să fie instruite în germană, cu excepția religiei, limbii materne și a orelor practice, care erau predate în română, respectiv în ucraineană. De aceea, după anul 1910 s-au deschis la Cernăuți câteva școli normale private pentru fete, dintre care două germane, una română și una ucraineană. Școală normală privată românească a luat ființă la Cernăuți în septembrie 1912. Această instituție a funcționat și în perioada războiului, reușind să dea în total două promoții.

În perioada 1869–1914 a crescut semnificativ numărul școlilor primare, al claselor și al cadrelor didactice din învățământul primar, dar costurile pentru întreținerea învățământului au crescut într-un ritm și mai accelerat. Cheltuielile pentru susținerea școlilor primare erau suportate de Fondul școlar provincial și de către autoritățile publice locale. Școlile primare din orașul Cernăuți erau finanțate de către autoritățile municipale. La începutul secolului al XX-lea, pentru învățământul primar s-au alocat sume foarte mari, care constituiau mai mult de 1/3 din totalul cheltuielilor Fondului provincial al Bucovinei.

Salariile învățătorilor din Bucovina au fost reglementate prin câteva legi provinciale, adoptate în anii 1873, 1885, 1898, 1903, 1904 și 1908. În ajunul declanșării războiului, învățătorii definitivi din Bucovina erau repartizați în categorii de salarizare, în dependență de anii de activitate și nivelul de instruire. 30% dintre învățători aveau salarii de 2 200–2 800 de coroane anual; 50%: 1 600–2 200 de coroane, iar 20%: 1 200 de coroane pe an¹⁰. Dirigenții școlilor mai primeau suplimente de funcție și bani pentru locuință, iar ceilalți învățători definitivi beneficiau de suplimente de activitate. Costurile pentru plata salariilor și a suplimentelor cadrelor

⁹ Dimitrie Isopescul, *Zur Geschichte des 25jährigen Bestandes der Anstalt*, în *Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870/71 bis 1895/96*, Czernowitz, 1896, p. 106–113.

¹⁰ Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 103.

didactice reprezentau circa 75–80% din totalul cheltuielilor necesare pentru învățământul primar bucovinean.

Prima conferință provincială a învățătorilor s-a desfășurat la Cernăuți, în perioada 28 iulie – 1 august 1874. A șaptea și ultima conferință provincială a avut loc în capitala Bucovinei în perioada 8–10 iulie 1913. Conferințele provinciale ale învățătorilor au jucat un rol foarte important în dezvoltarea sistemului de învățământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme ale învățământului și propuse soluții pentru îmbunătățirea situației existente. Atât procedura de alegere a delegaților, cât și modul de organizare și de desfășurare a acestor conferințe, au avut un profund caracter democratic, asigurându-se libera expunere a diferitor puncte de vedere pe parcursul discutării anumitor probleme.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, cadrele didactice din Bucovina s-au organizat și în asociații profesionale, cu scopul de a-și apăra mai eficient drepturile, de a-și îmbunătăți nivelul de trai și condițiile de lucru, de a contribui la dezvoltarea calitativă și cantitativă a sistemului de învățământ din Bucovina. În anul 1872 a fost înființată Societatea învățătorilor din Bucovina, în cadrul căreia au activat învățători de diferite etnii și confesiuni. Organul de presă al acestei societăți a fost „Bukowiner Pädagogische Blätter”, care a fost publicat pe parcursul a 30 de ani, din anul 1873 până în anul 1902. În fiecare vară, în diferite localități din Bucovina, se organiza adunarea generală a acestei asociații.

La începutul secolului al XX-lea, cadrele didactice și-au manifestat tot mai hotărât dorința de a se organiza și activa în societăți pedagogice naționale. Astfel de societăți au înființat învățătorii ucraineni, români, germani, evrei. La 27 august 1905 a avut loc adunarea de constituire a Reuniunii Școlare Române din Bucovina. La 31 ianuarie 1909, Reuniunea a fost transformată în Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina. Președinte al Asociației a fost ales George Tofan. Organul de presă al Asociației a fost revista „Școala”, care a apărut în perioada mai 1907 – aprilie 1908 și ianuarie 1911 – iulie 1914. În perioada 7–8 iunie 1914 s-a desfășurat la Suceava primul congres al corpului didactic român, la care au participat peste 500 din totalul de circa 700–800 de învățători români bucovineni¹¹. Congresul învățătorilor români s-a bucurat de un mare succes, fiind, totodată, ultima mare manifestare națională a românilor din Bucovina în cadrul Monarhiei Habsburgice.

Gimnaziile pentru băieți din Bucovina

¹¹ „Viața Românească” (Iași), anul IX, nr. 3, 1914, p. 255.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică s-a produs o dezvoltare evidentă a învățământului secundar, mai ales a gimnaziilor pentru băieți. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat gimnaziile cu șase clase (patru clase de gramatică și două clase umaniste), o mare importanță fiind acordată studierii limbilor clasice, latină și greacă. Revoluția din 1848 a contribuit și la reorganizarea învățământului secundar, fiind create gimnaziile inferioare și superioare, cu câte patru clase fiecare. În Monarhia Habsburgică școlile secundare pentru băieți se numeau gimnaziile, cu cele două trepte: Untergymnasium (cursul inferior, cu patru clase, echivalent cu denumirea de gimnaziu în prezent) și Obergymnasium (cursul superior, mai întâi cu două, apoi cu patru clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent). Termenul de „Lyzeum” se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete, realizându-se astfel o diferențiere între școlile secundare pentru băieți și cele pentru fete.

În ajunul izbucnirii războiului, numărul gimnaziilor din partea austriacă a Monarhiei a ajuns la 324, dintre care 138 germane, 72 poloneze, 68 cehe, 10 ucrainene, 9 italiene, 7 sârbo-croate, 2 slovene și 18 mixte. În anul școlar 1913/1914, la toate gimnaziile din provinciile austriece erau înscriși circa 103 000 de elevi, dintre care, după limba maternă, 36,9% erau germani, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ruteni, 3,6% sloveni, 3,3% italieni, 1,6% sârbo-croați, 1,3% români¹².

Primul gimnaziu din Bucovina s-a deschis la 16 decembrie 1808. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea cadrelor didactice de la Gimnaziul din Cernăuți provenea din Galiția. Deși aproape 1/3 dintre elevii de la gimnaziu erau români, până în anul 1848 la această instituție nu a activat niciun învățător român, cu excepția celor care au predat religia ortodoxă.

În anul 1849, Gimnaziul din Cernăuți a devenit superior, de opt clase. În timpul Revoluției din anul 1848 s-a realizat și dorința românilor bucovineni de a obține o Catedră de limba și literatura română. În urma unui concurs, profesorul Aron Pumnul a devenit profesor titular la Catedra de limba și literatura română a Gimnaziului din Cernăuți. Aron Pumnul și-a orientat activitatea în două direcții principale: atragerea elevilor spre studierea și cultivarea limbii și literaturii române, precum și elaborarea și asigurarea manualelor necesare pentru acest obiect. Elevii români au dispus, după anul

¹² Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, p. 256, 258.

1858, de o bibliotecă a gimnaziștilor, unde timp de două decenii au fost colectate aproape 900 de cărți și reviste, majoritatea în limba română¹³.

Gimnaziul din Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859–1887, cât timp director al instituției a fost profesorul Stefan Wolf. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887–1892), Karl Tumlriz (1892–1894), Heinrich Klauser, primul bucovinean în conducerea acestei instituții (1895–1909) și Karl Wolf (1909–1918)¹⁴. Până în anul 1914, la acest gimnaziu au activat, în total, 299 de cadre didactice, inclusiv mai mulți profesori români, care au predat, în principal, limba și literatura română sau religia ortodoxă, dar și alte obiecte, precum istoria, geografia, limba latină.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul Superior din Cernăuți, acesta apropiindu-se de 1 000 la începutul secolului al XX-lea. Majoritatea elevilor vorbitori de limbă germană era de confesiune mozaică. Astfel, deși gimnaziul era cu limba germană de instruire, elevii de etnie germană constituiau doar o minoritate. Totodată, la începutul secolului al XX-lea, s-a diminuat brusc numărul elevilor români și ucraineni de la această școală, fiindcă atunci au fost deschise două gimnazii noi la Cernăuți, cu predare parțială în română și ucraineană.

Gimnaziul de Stat Nr. I din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina în perioada austriacă, care a ființat mai bine de 100 de ani. În perioada 1808–1908, la acest gimnaziu au învățat 11 191 de elevi, iar 3 824 (34% din total) au absolvit gimnaziul complet. Totodată, în perioada 1849/1850–1907/1908, 2 536 de absolvenți ai claselor de liceu au susținut examenul de bacalaureat. Dintre aceștia, 40% și-au continuat studiile la facultăți de drept și științe ale statului, 18% la medicină, 15% la teologie, 14% la filosofie și 4% la facultăți tehnice¹⁵.

Al doilea gimnaziu din Bucovina a fost înființat abia în anul 1860, la Suceava. În anul școlar 1865/1866, Gimnaziul ortodox din Suceava a devenit complet, cu opt clase. În primul deceniu de existență a Gimnaziului din Suceava, s-a remarcat la această instituție, între alții, directorul Josef Marek. În perioada 1870–1883, cât timp a fost

¹³ Dimitrie Vatamaniuc, *Intellectualii bucovineni, Eminescu și biblioteca gimnaziștilor români din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți-București, anul IV, nr. 2, 1997, p. 332.

¹⁴ Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina* (în continuare se va cita Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*), în *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 284.

¹⁵ Vladimir Trebici, *Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți (1918–1940 și 1941–1944)*, în „Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți”, București, 1993, p. 26.

director Johann Limberger, s-a produs românizarea treptată a corpului didactic și s-a trecut la înființarea primelor clase paralele românești. În anul școlar 1870/1871, din 15 profesori de la gimnaziu, numai doi erau români, iar în anul de învățământ 1883/1884, deja 14 profesori erau români și numai trei de alte etnii. În anul 1884, profesorul Ștefan Dracinschi a fost numit director, acesta fiind astfel primul conducător de etnie română al Gimnaziului din Suceava. Ștefan Dracinschi a fost director al gimnaziului mai bine de zece ani, până în august 1895. Toți directorii ulteriori ai acestui gimnaziu au fost, de asemenea, români: Ștefan Repta (1895–1906), Constantin Cosovici (1907–1910) și Constantin Procopovici (1910–1918)¹⁶.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Gimnaziul din Suceava a dispus de un corp didactic remarcabil, constituit din multe personalități bine cunoscute atunci în Bucovina, majoritatea fiind de naționalitate română. Datorită străduințelor profesorilor de la acest gimnaziu, între anii 1881 și 1884 s-au înființat secții române în clasele inferioare, iar în perioada 1902–1905 și în clasele V–VIII. În perioada 1860–1918, în această școală secundară au fost angajate și au activat în total 173 de cadre didactice, mai mult de jumătate fiind de naționalitate română¹⁷.

În anul 1872, a fost deschis un gimnaziu german la Rădăuți. În primii ani de ființare, Gimnaziul din Rădăuți a activat ca o școală secundară reală, cu predarea obligatorie a desenului în toate cele patru clase și a limbii franceze, începând cu clasa a III-a. Însă, la 30 iunie 1878, Ministerul Cultelor și Învățământului a emis un ordin de transformare a 19 gimnazii reale în clasice. Aceași soartă a avut-o și Gimnaziul din Rădăuți. Începând cu anul școlar 1878/1879, toți elevii de la această școală secundară au fost obligați să învețe limba greacă, iar franceza s-a predat ca obiect facultativ.

În perioada 1872–1914, Gimnaziul din Rădăuți a avut trei directori, toți de naționalitate germană: Ernst Rudolf Neubauer (1872–1883), Heinrich Klauser (1883–1895) și Gabriel von Mor (1895–1914), care a publicat și câteva materiale foarte valoroase și detaliate despre Gimnaziul din Rădăuți în primii 25 de ani de activitate. Marea majoritate a cadrelor didactice de la Gimnaziul din Rădăuți era din diferite provincii austriece. Din 45 de profesori și învățători titulari și suplinitori, care au activat la acest gimnaziu în perioada 1872–1897, numai 14 erau originari din

¹⁶ Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura „Beiner”, 1935, p. 128.

¹⁷ Ligia-Maria Fodor, *Învățământul multinațional secundar în Ducatul Bucovinei (1861–1918)*. *Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava*, în „Analele Bucovinei”, anul XVII, nr. 1, 2010, p. 92–96.

Bucovina¹⁸. În această perioadă, la Gimnaziul din Rădăuți au predat doar câțiva profesori și învățători de etnie română.

Deși Gimnaziul din Rădăuți era situat în partea centrală a Bucovinei, cu populație majoritar românească, numărul elevilor români de la această instituție școlară a fost destul de redus. Anual își făceau studiile la acest gimnaziu circa 50–60 de elevi de naționalitate română. Numai în perioada 1895–1901 s-au înscris în fiecare an circa 75–80 de elevi români. În total, în perioada 1872–1914, la Gimnaziul din Rădăuți s-au înscris 12 676 de elevi, adică, în medie, câte aproximativ 300 de elevi pe an. Din totalul acestor elevi, 5 445 (43%) au fost evrei, 3 783 (29,8%) etnici germani, 2 234 (17,6%) români, 704 (5,5%) polonezi, 438 (3,5%) ruteni, restul de alte etnii¹⁹.

Până în anul 1910, elevii români de la Gimnaziul din Rădăuți au fost obligați să studieze toate obiectele în limba germană, cu excepția lecțiilor de română și religie ortodoxă. Pe măsură ce se dezvoltă învățământul primar și românii din zona Rădăuților au revendicat învățământ secundar în limba maternă, dar abia în anul școlar 1910/1911, printr-un decret din 4 iulie 1910, s-a decis aici înființarea claselor paralele cu limba de instruire germană și română. Clasele românești de la acest gimnaziu au fost conduse de Leonida Bodnarescu și Emanoil Isopescu. Deși toți elevii din secția paralelă a gimnaziului erau români, doar unele dintre obiecte au fost predate în română.

În septembrie 1899 s-a deschis Gimnaziul „Franz Josef” din Siret. Deși acest gimnaziu a activat în partea centrală a Bucovinei, unde marea majoritate a locuitorilor era formată din români și ucraineni, limba de instruire la această școală a fost doar germana. În decursul anilor 1899–1919, Gimnaziul de Stat din Siret a avut șase directori și 71 de profesori. Directori ai acestei școli au fost Anton Paul (1899–1910), Josef Jenko (1910–1911), Hermann Rump (1912–1914), Michael Babor (1914–1915, 1918–1921), Romuald Würzer (1915–1916)²⁰. În ajunul declanșării războiului, românii și ucrainenii din zona Siretului au revendicat înființarea aici a unor secții paralele române, respectiv ucrainene, dar aceste solicitări nu a fost aprobate de către autorități.

Începând cu anul școlar 1898/1899, la Gimnaziul Nr. I din Cernăuți s-a înființat prima clasă paralelă românească, în care aproape toți elevii erau români, dar majoritatea obiectelor era predată în limba germană. În următorii doi ani s-au mai creat

¹⁸ Gabriel von Mor, *Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz, in XVII Jahresbericht des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Radautz über das 25. Schuljahr 1896–1897*, Radautz, 1897, p. 56–64.

¹⁹ Emanoil Isopescu, *Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922*, Cernăuți, 1923, p. 72–73.

²⁰ Franz Pieszczoeh, *Din istoria Liceului „Lațcu-Vodă” Siret*, Siret, f. e., 2005, p. 141.

secții paralele românești în clasele inferioare, astfel că în anul școlar 1900/1901 existau deja trei grupe paralele românești la acest gimnaziu.

La 1 aprilie 1901 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unei filiale germano-române, care a existat timp de cinci ani școlari, din 1901/1902 până în 1905/1906. La 29 aprilie 1906 a fost emisă o ordonanță împărătească, prin care se decidea transformarea filialei germano-române în Gimnaziul de Stat Nr. III din Cernăuți. Începând cu anul școlar 1909/1910, Gimnaziul Nr. III germano-român din Cernăuți a devenit complet, cu opt clase germane și opt clase germano-române. Director al Gimnaziului Nr. III din Cernăuți a fost profesorul Teodor Bujor. La sfârșitul anului școlar 1913/1914, la acest gimnaziu activau 20 de profesori și învățători titulari, dintre care zece erau de naționalitate română²¹.

Înființarea Gimnaziului de Stat Nr. III germano-român din Cernăuți a fost benefică nu numai pentru românii din capitala Bucovinei. La acest gimnaziu veneau la studii tineri români din satele apropiate, dar și din localități mai îndepărtate, mulți fiind din satele ucrainizate din partea de nord a Bucovinei. Astfel, în 1913 învățau la Gimnaziul Nr. III 406 elevi români, inclusiv 29 originari din diferite sate ucrainizate din nord-vestul Bucovinei, unde nu existau școli primare în limba română²².

La 27 septembrie 1907 a fost emis un decret împărătesc de înființare a unui gimnaziu de stat bilingv la Câmpulung Moldovenesc. În anul școlar 1912/1913 existau deja șase clase germano-române la acest gimnaziu, frecventate de 245 de elevi. Circa 70% dintre elevi erau români ortodocși și aproximativ 30% germani și evrei²³. Gimnaziul din Câmpulung a fost organizat conform planului de învățământ al claselor germano-române de la Gimnaziul Nr. III din Cernăuți.

Pe parcursul ființării Gimnaziului de Stat din Câmpulung, aproape toți profesorii și învățătorii de la această școală au fost de naționalitate română. Totuși, ca și la alte gimnazii germano-române din Bucovina, elevii au studiat în limba română doar orele de română, limba latină, matematică și religia ortodoxă, restul obiectelor fiind predate în germană, dar tot de profesori români. Până la izbucnirea războiului, director al acestui gimnaziu a fost profesorul Daniel Verenca.

La începutul secolului al XX-lea au fost înființate câteva gimnazii pentru băieți, în care instruirea s-a realizat parțial și în ucraineană. În anul școlar 1896/1897 a fost

²¹ Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche”, 1985, p. 97–98.

²² George Tofan, *În ce măsură alimentează satele noastre școlile secundare din țară*, în „Școala”, nr. 7–8, 1913, p. 181.

²³ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, Wien, Hrsg. von der k. k. statistischen Central-Comission, 1918, p. 74–75.

deschis un gimnaziu germano-rutean la Cernăuți. Ca și în gimnaziile germano-române, la această școală secundară au existat clase germane și clase paralele germano-rutene, în care o parte dintre obiecte s-a predat în ucraineană, restul în germană. Gimnaziul de Stat Nr. II germano-rutean din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina, unde instruirea s-a realizat parțial și în ucraineană. La acest gimnaziu au studiat mulți elevi de etnie ucraineană din Bucovina, dar și un număr însemnat originari din Galiția. Director al acestui gimnaziu a fost profesorul Kornel Kozak.

În anul 1904 s-a înființat al doilea gimnaziu germano-rutean la Coțmani. La acest gimnaziu au existat doar clase de bază germano-rutene, la fel ca la Gimnaziul germano-român din Câmpulung Moldovenesc. Programul de învățământ de la acest gimnaziu a fost asemănător cu cel de la Gimnaziul Nr. II din Cernăuți, dar, totuși, mai multe obiecte s-au predat în ucraineană. Majoritatea absolută a elevilor de la acest gimnaziu a fost de naționalitate ucraineană, o bună parte fiind ruteni greco-catolici, originari din Galiția. De asemenea, mai mult de jumătate dintre profesorii acestui gimnaziu erau veniți din Galiția.

În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înființate două gimnazii în nordul Bucovinei, în care instruirea s-a realizat în limba ucraineană. La 1 septembrie 1908 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui gimnaziu de stat în orașul Vijnîța, situat la hotar cu Galiția. Deși acest gimnaziu a funcționat într-o localitate din teritoriul Bucovinei, mai mult de jumătate dintre elevii acestei școli secundare și majoritatea profesorilor erau veniți din Galiția. În anul școlar 1912/1913, ucrainenii au obținut încă un gimnaziu cu instruire în ucraineană, la Vașcăuți pe Ceremuș.

Autoritățile școlare din Bucovina au urmărit scopul de a păstra echilibrul între români și ucraineni, inclusiv în domeniul învățământului secundar. De aceea, când se deschidea un gimnaziu cu instruire parțială în română, în scurt timp era înființat și un gimnaziu cu instruire parțială în ucraineană. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau patru gimnazii mixte germano-române (la Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Câmpulung Moldovenesc), două gimnazii germano-rutene (la Cernăuți și Coțmani) și două gimnazii cu instruire în ucraineană, la Vijnîța și Vașcăuți. În anul școlar 1911/1912 s-a realizat și dezideratul polonezilor din Bucovina de a dispune de un gimnaziu cu predare parțială a obiectelor în limba polonă, la Cernăuți.

În anul școlar 1913/1914, în Bucovina ființau 13 gimnazii pentru băieți, care erau frecventate de 6 108 de elevi. După limba maternă, 3 136 (51,3%) de elevi erau vorbitori de germană, 1 393 (22,8%) – ruteni, 1 268 (20,8%) – români, 292 (4,8%) – polonezi și 19 de alte naționalități. După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici

(2 422 – 39,6%) și ortodocși (2 107 – 34,5%), urmași de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) și protestanți (218 – 3,6%)²⁴.

Deși limba germană încă era dominantă în gimnaziile pentru băieți, totuși marea majoritate a elevilor de naționalitate română și ucraineană învăța în clase sau secții paralele, în care aproape toți elevii și profesorii erau români, respectiv ucraineni. În anul școlar 1912/1913, în patru gimnazii germano-române din Bucovina existau 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învățau 1 209 de elevi, inclusiv 1 126 (93,1%) români, 69 de germani și evrei, cinci ruteni, trei polonezi. Tot atunci, ucrainenii dispuneau de 22 de clase rutene sau germano-rutene la patru gimnazii, care erau frecventate de 1 482 de elevi, dintre care, după limba maternă, 1 411 (95,2%) erau ucraineni, 48 germani, 21 polonezi²⁵. Astfel, în anul școlar 1912/1913, din totalul de 1 290 de elevi români de la 13 gimnazii din Bucovina, 1 126 (87,3% din total) erau concentrați în 25 de clase naționale, iar din 1 490 de vorbitori de ucraineană, 1 411 (94,7%) studiau în 22 de clase cu instruire parțială în ucraineană.

Școlile reale din Bucovina

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat puține școli reale, iar cei mai mulți copii își făceau studiile la diferite gimnazii. Dezvoltarea rapidă a industriei, comerțului și a căilor de comunicații, după Revoluția din anul 1848, a necesitat tot mai mulți specialiști și muncitori cu pregătire tehnică, de aceea a crescut interesul și pentru înființarea mai multor școli reale. Deja în anul 1851 au fost adoptate câteva legi școlare, care precizau statutul și programul de învățământ din școlile reale, precum și modalitatea de organizare și funcționare a acestor instituții școlare.

În anul 1851, în întreaga Monarhie Habsburgică (inclusiv în provinciile ungare și italiene) ființau 38 de școli reale. Limba de instruire în 16 școli reale era germană, în 11 se predă în italiană, în cinci se studia într-o limbă slavă, iar în trei școli reale se predă în limba maghiară. În aceste școli reale erau înscriși 4 251 de elevi, dintre care 1 685 germani, 1 669 slavi de diferite naționalități, 297 evrei, 292 maghiari, 236 italieni²⁶. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut atât numărul școlilor

²⁴ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 17, Caietul 3, Wien, 1919, p. 50–52.

²⁵ Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, p. 74–75.

²⁶ *Die höheren Lehranstalten und Mittelschulen der österreichischen Monarchie im Studienjahre 1851*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, 1 Jg., 4 Heft, Wien, 1852, p. 197.

reale, cât și al elevilor de la aceste instituții școlare. În ajunul declanșării Primului Război Mondial, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare funcționau 148 de școli reale, dintre care 83 în limba germană, 43 cehe, 14 poloneze, șase italiene. În anul școlar 1913/1914, în școlile reale din provinciile austriece erau instruiți 47 730 de elevi, dintre care 52,3% erau vorbitori de germană, 31,7% cehi, 7,6% polonezi, 4,3% italieni, 1,7% sloveni, 0,9% sârbi și croați, doar 0,7% ruteni și 0,2% români²⁷.

Reprezentanții românilor bucovineni au cerut încă în timpul Revoluției din anul 1848 înființarea unei școli reale inferioare separate la Cernăuți, dar abia peste mai bine de un deceniu avea să se realizeze această doleanță. La 4 septembrie 1862 a fost emisă o rezoluție împărătească, care prevedea înființarea în capitala Bucovinei a unei școli reale superioare de șase clase. În anul 1863 au fost deschise concomitent patru clase, iar din anul școlar 1865/1866, Școala Reală Ortodoxă din Cernăuți a devenit completă, cu șase clase. În conformitate cu prevederile Legii imperiale din 19 septembrie 1868, Școala Reală Superioară s-a transformat într-o instituție școlară cu șapte clase.

Potrivit unor estimări, în intervalul 1863–1888, la această instituție au învățat anual în total 5 773 de copii germani și evrei, 2 064 polonezi, 683 români, 488 ucraineni, restul de alte etnii²⁸. Numărul elevilor de la Școala Reală Superioară a crescut constant la începutul secolului al XX-lea, trecând de 500 în anul 1901 și ajungând la peste 600 în anul școlar 1905/1906. Primul director al acestei școli a fost Hermann Tausch, urmat de Wenzel Korn și românul Constantin Mandicevschi, ultimul aflându-se la conducerea școlii în perioada 1896–1918.

În anul 1914, la Școala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuți activau 22 de profesori și învățători titulari, 18 fiind originari din Bucovina, iar cel puțin 12 erau români. Astfel, după 50 de ani de la înființare, se realizase parțial dorința românilor bucovineni ca la această școală secundară să fie angajați cu prioritate bucovineni de confesiune ortodoxă și de naționalitate română. Nu s-a realizat, însă, doleanța românilor bucovineni ca instruirea la această școală să se efectueze și în română.

Pe parcursul stăpânirii austriece, în Bucovina au funcționat doar câteva școli secundare cu profil real. Gimnaziul inferior din Rădăuți, în primii ani de ființare, a activat ca o școală secundară reală, dar în anul școlar 1878/1879 a fost transformat în gimnaziu clasic. În perioada 1873–1889, o Școală Reală Inferioară a existat în orașul Siret, condusă de trei profesori: Titus Alth (1873–1880), Michael Godlowski

²⁷ Hannelore Burger, *op. cit.*, p. 252.

²⁸ Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1893, p. 136.

(1880–1881) și Rudolf Junowicz (1881–1889). În această perioadă, la Școala Reală din Siret au activat 26 de cadre didactice, iar 175 de elevi au absolvit școala²⁹.

În anul 1908 a fost înființat un gimnaziu cu profil realist în orașul Gura Humorului. În comparație cu gimnaziile clasice, la acest gimnaziu realist s-a acordat o mai mare atenție învățării limbilor moderne, în special franceză și engleză, fiind prevăzute mai puține ore pentru limbile latină și greacă. În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înființate câteva gimnazii particulare cu profil real la Storojineț, Vașcăuți pe Ceremuș și Cernăuți. Gimnaziul Real Privat din Storojineț, susținut de comunitatea evreiască din oraș, a funcționat în limba germană, dar elevii au avut în programul de învățământ și șase ore pe săptămână de limbă ebraică. La Gimnaziul Real Privat germano-polonez din Cernăuți, deschis în anul 1911, practic toți elevii erau de naționalitate poloneză, iar o parte dintre obiecte s-a predat în poloneză. În anul 1912, un gimnaziu particular, cu profil real și cu predare în ucraineană, s-a înființat la Vașcăuți pe Ceremuș.

La 31 iulie 1911 a fost emisă o decizie împăratească de înființare a Școlii Reale de Stat din Cernăuți, cu limba germană de instruire, care și-a început activitatea în septembrie 1911. Deschiderea acestei școli a permis începerea procesului de naționalizare a Școlii Reale Superioare Ortodoxe, unde, în ajunul războiului, s-a consemnat o creștere a ponderii elevilor ortodocși, de naționalitate română.

Școlile reale din Bucovina, deși în număr foarte mic, au avut o contribuție importantă la dezvoltarea învățământului secundar și la pregătirea tinerilor specialiști pentru a profesa o meserie sau pentru a-și continua studiile la o universitate tehnică. Bucovina fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învățământul cu profil realist nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Instruirea în limba germană a constituit, totuși, o piedică serioasă pentru copiii români și ucrainenii din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a învăța și absolvi o școală secundară cu profil realist.

Liceele pentru fete

La sfârșitul secolului al XIX-lea au început să fie deschise licee pentru fete în cele mai importante orașe din Austria, ca rezultat al reorganizării școlilor superioare de fete. La 11 decembrie 1900 a fost emis un ordin ministerial, prin care se aproba statutul provizoriu al acestor școli secundare și programul de învățământ, potrivit căruia liceele

²⁹ Franz Pieszczoł, *op. cit.*, p. 13–14.

de fete urmau să fie de șase clase, iar absolventele să susțină examene de maturitate. Liceele aveau dreptul să activeze ca instituții oficiale sau particulare. Programa de învățământ era mai apropiată de școlile reale, o atenție mai mare acordându-se studierii limbilor moderne (franceză și engleză), precum și unor obiecte practice, pentru a îmbrățișa o profesie.

La începutul secolului al XX-lea a crescut rapid atât numărul liceelor pentru fete, cât și al elevelor din aceste școli. Dacă în anul 1901, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare ființau doar nouă licee de fete, cu 1 700 de eleve, la începutul anului școlar 1911/1912 erau deja 66 de licee, frecventate de 11 286 de eleve³⁰, timp de un deceniu consemnându-se o creștere a numărului elevelor de peste șase ori.

În Bucovina, abia în anul 1871 s-a deschis la Cernăuți o școală superioară de fete, cu limba germană de instruire. La 14 aprilie 1898, Consiliul local din Cernăuți a decis transformarea școlii superioare de fete într-un liceu cu șase clase, împreună cu o școală pregătitoare de patru clase primare. La 2 iulie 1898 a fost emis un ordin ministerial de înființare a unui liceu de fete la Cernăuți. Director al acestui liceu a fost numit profesorul Josef Frank. El a condus această școală mai bine de 20 de ani.

Limba de instruire la Liceul Municipal de Fete din Cernăuți a fost germana, iar româna, ucraineana și poloneza s-au predat ca obiecte facultative, în principal pentru elevele de etnie respectivă. În anul școlar 1912/1913, la acest liceu s-a deschis un curs real reformat, de două clase, menit să faciliteze elevelor susținerea examenelor de maturitate și continuarea studiilor universitare în calitate de studente ordinare. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, numărul elevelor de la Liceul Municipal din Cernăuți a crescut constant, trecând de 500 în ultimii ani din ajunul războiului. Fiind un liceu cu limba germană de instruire, majoritatea elevelor au fost germane și evreice.

La începutul secolului al XX-lea a fost înființat un liceu pentru fete și în orașul Suceava, în partea de sud a Bucovinei. Deși Liceul Orășenesc pentru Fete din Suceava era cu limba germană de instruire, o bună parte din corpul didactic al acestei școli era format din profesori și profesoare de naționalitate română. Pe parcursul stăpânirii austriece, acest liceu a fost condus de Samuel Isopescu (1904–1911) și Eusebie Popovici (1911–1918), ambii fiind profesori la Gimnaziul Ortodox din Suceava. În anul școlar

³⁰ *Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți pe anii școlari 1919–1923*, publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuți, 1924, p. 5.

1912/1913, Liceul Orășenesc pentru Fete din Suceava a fost frecventat de 380 de eleve, dintre care 217 (57,1%) vorbitoare de germană și 147 (38,7%) românce³¹.

La 1 octombrie 1905 s-a deschis un liceu privat de fete în orașul Rădăuți, în primii ani fiind susținut de către surorile Karoline și Natalie Brichze. Director al acestui liceu a fost profesorul Valeriu Serfas. În perioada 1905–1909, liceul din Rădăuți a funcționat ca instituție particulară. În vara anului 1909, liceul a trecut în subordinea autorităților locale, devenind oficial Liceul Orășenesc de Fete din Rădăuți. Acest liceu a avut un profund caracter german, aproape toți profesorii și majoritatea elevelor fiind vorbitoare de germană. Peste 80% dintre elevele liceului au fost evreice și germane, elevele de naționalitate română constituind doar circa 13–14% din total³².

Prin Decizia ministerială din 3 martie 1902, s-a aprobat înființarea unei școli ortodoxe superioare de fete la Cernăuți. Cursul inferior de cinci clase era divizat în două secții, una română și alta ruteană, cu predare în aceste două limbi, dar cu utilizarea crescândă a limbii germane. În cursul superior, de trei clase, majoritatea obiectelor se predau în germană, cu excepția orelor de istorie, religie, muzică și limbile naționale, care se învățau în secții separate, în română sau ucraineană.

La 23 septembrie 1908, corpul didactic al Școlii Ortodoxe Superioare de Fete din Cernăuți a revendicat transformarea școlii în liceu. Însă, deși toate condițiile erau respectate, iar costurile urmau să fie suportate de către Fondul Bisericesc, abia la 21 octombrie 1912 a fost emis un ordin ministerial, prin care se permitea transformarea acestei școli în Liceu Ortodox de Fete. Deși toate elevele de la acest liceu erau ortodoxe, de naționalitate română sau ucraineană, limba de instruire și la această școală a fost germana. În română sau ucraineană s-au predat numai obiectele de istorie, religie și limba română, respectiv ucraineană. În anul școlar 1912/1913, Liceul Ortodox de Fete din Cernăuți a fost frecventat de 148 de eleve, toate ortodoxe, inclusiv 111 românce și 37 ucrainene³³. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, directoare a Liceului Ortodox de Fete din Cernăuți a fost Ștefania Jemna.

La începutul secolului al XX-lea, în orașul Cernăuți și în alte orașe importante din Bucovina au mai fost înființate câteva licee pentru fete. În anul 1907 s-a deschis un Liceu Particular de Fete în orașul Siret. Însă, din cauza refuzului autorităților statului sau al Consiliului Local de a prelua în subordine această școală, liceul privat din Siret a activat cu mare dificultate, iar la 22 septembrie 1913 a fost desființat.

³¹ V. *Jahresbericht des öffentlichen städtischen Mädchenlyzeums in Suczawa...*, p. 36–37.

³² *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 11, Caietul 3, p. 106–107.

³³ Idem, vol. 14.3, p. 114–115.

În anul 1910 s-a deschis un liceu particular de fete la Gura Humorului, care ulterior a trecut în subordinea autorităților locale. În același an s-a înființat la Cernăuți un Liceu Particular de Fete, care a activat după un program de învățământ apropiat gimnaziilor clasice pentru băieți. Din această cauză, această școală secundară se mai numea oficial și Gimnaziul Privat de Fete din Cernăuți. În anul 1912 a fost deschis și un liceu particular de fete în orașul Câmpulung. Programul de învățământ de la acest liceu s-a deosebit față de alte licee similare, fiindcă obiecte obligatorii erau limbile germană și română. Director al liceului a fost Modest Sorocean.

În anul școlar 1913/1914, la șase licee pentru fete din Bucovina activau 147 de cadre didactice și învățau 1 388 de eleve. Majoritatea elevelor de la aceste școli secundare era vorbitoare de germană (953), urmate de românce (308), ucrainene (51) și poloneze (48). După confesiuni, 707 eleve erau mozaice, 359 ortodoxe, 221 romano-catolice, 54 evanghelice și 15 greco-catolice³⁴.

Comparativ cu gimnaziile pentru băieți din Bucovina, unde deja începuse procesul de naționalizare, iar majoritatea elevilor români și ucraineni învăța în secții naționale, liceele pentru fete erau, încă, doar cu limba germană de instruire, iar româna sau ucraineana se preda doar pentru elevele de naționalitatea respectivă. Procesul de instruire era parțial naționalizat doar la Liceul Confesional Ortodox din Cernăuți. O altă deosebire a învățământului secundar pentru băieți și fete era că majoritatea gimnaziilor pentru băieți era susținută de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităților locale sau a unor persoane particulare.

Școlile de meserii

La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în Bucovina s-a dezvoltat și învățământul profesional, dar numărul școlilor de meserii a fost foarte mic comparativ cu provinciile mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Școala Tehnică Medie de Stat din Cernăuți a fost cea mai importantă instituție școlară profesională, în cadrul căreia au ființat câteva secții, cele mai importante fiind Școala Comercială și secția de construcții. Însă, predarea tuturor obiectelor doar în limba germană a îngrădit venirea într-un număr mai mare la studii la această școală a copiilor de români sau ucraineni. Cei mai mulți elevi de la această școală de meserii au fost germani și evrei, iar la secția comercială, peste 90% dintre elevi au fost evrei, mulți fiind originari din Galiția.

³⁴ Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 17, Caietul 3, p. 60–61.

În perioada 1876–1914, Școala Tehnică Medie de Stat din Cernăuți a fost absolvită de 1 734 de elevi, inclusiv 1 078 de la Secția comercială, 576 de la Secția de construcții și 80 de la Secția de tâmplărie și mobilă. După naționalități, 1 225 (70,6%) de absolvenți ai acestei școli au fost evrei, 261 (15,1%) germani, 123 (7,1%) polonezi, 65 (3,7%) ruteni, numai 49 (2,8%) români și 11 de alte etnii³⁵.

Pentru românii bucovineni, cea mai importantă școală de meserii a fost Școala Specială pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung. Grație curajului și consecvenței profesorilor de la această școală, instruirea la această instituție s-a realizat în limba română, ceea ce a stimulat venirea la studii a multor tineri din satele românești din sud-vestul Bucovinei. În anul școlar 1909/1910, la Școala pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung au învățat 192 de elevi, inclusiv 119 români și 68 vorbitori de germană³⁶.

Deși era o provincie cu o economie predominant agrară, în Bucovina a ființat doar o singură școală medie de agricultură, la Cernăuți, dar cu limba germană de instruire. Aceasta a fost închisă în anul 1908 din cauza numărului mic de elevi. În ajunul declanșării războiului, în Bucovina funcționau doar două școli agricole inferioare (la Rădăuți și Coțmani) și trei școli agricole elementare, cu studiul pe timp de iarnă, dar care erau frecventate doar de câteva zeci de elevi.

Cele mai numeroase și mai bine frecventate au fost cursurile de perfecționare profesională sau școlile de ucenici meseriași. Aceste cursuri se organizau pe lângă școlile secundare cu profil tehnic sau pe lângă gimnaziile, activau de obicei seara sau în zilele de odihnă și erau destinate atât tinerilor, cât și maturilor, care erau deja angajați în serviciu și necesitau perfecționarea cunoștințelor teoretice și practice. La sfârșitul stăpânirii austriece astfel de cursuri de perfecționare pentru meseriași ființau în toate localitățile urbane mai importante din Bucovina, iar numărul elevilor de la aceste școli a crescut continuu, trecând de 1 000 după anul 1909. Deoarece instruirea se realiza aproape exclusiv în germană, școlile pentru ucenicii meseriași au fost de puțin folos pentru românii și ucrainenii din Bucovina, cei mai mulți elevi fiind de confesiune mozaică și romano-catolică, vorbitori de limbă germană. În anul școlar 1912/1913, la 12 cursuri de perfecționare profesională s-au înscris în total 1 535 de persoane, inclusiv 604 catolici, 585 evrei, 215 ortodocși și 130 protestanți. După limba maternă, 1 093 (71,2%) erau germani, 163 (10,6%) români, 153 (10%) polonezi și 118 (7,7%) ruteni³⁷.

³⁵ Traian Procopovici, *Istoricul Școlii de conductori din Cernăuți*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolit Silvestru”, 1941, p. 131–134.

³⁶ *Școala specială i.r. pentru lucrarea lemnului în Câmpulung. Raportul pentru anul școlar 1909–1910*, f. e., f. a., p. 9–10.

³⁷ Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, p. 290–291.

Înființarea și activitatea Universității din Cernăuți

Problema înființării unei universități la Cernăuți a fost ridicată după anul 1848 de către elitele bucovinene. Românii din Bucovina au revendicat înființarea unei universități sau cel puțin a unor facultăți românești la Cernăuți. La 23 noiembrie 1872, deputatul român Constantin Tomasciuc, fiind susținut de către arhimandritul ortodox Bendella și de deputații români Eudoxiu Hurmuzachi și Orest Renei, a propus în ședința Dietei Bucovinei înființarea unei universități la Cernăuți. Tot el a cerut și în ședința Parlamentului din Viena, în decembrie 1874, înființarea unei universități în capitala Bucovinei.

Autoritățile austriece erau hotărâte să deschidă o nouă universitate în Austria. După constituirea statului dualist Austro-Ungaria, în anul 1867, fuseseră polonizate universitățile din Cracovia și Lemberg și înființată, în anul 1872, Universitatea maghiară de la Cluj. Din anul 1870 a fost maghiarizată și Academia de Drept, cu limba germană de predare, din Sibiu. În aceste împrejurări, minoritatea germană din estul Austro-Ungariei (în special din Bucovina, Galiția, Transilvania și Banat), dar și românii și ucrainenii din aceste provincii, erau nevoiți să-și continue studiile la universitățile din Viena și Praga.

După mai multe dezbateri și discuții, Parlamentul austriac a hotărât, la 20 martie 1875, înființarea unei universități germane în capitala Bucovinei. Au fost câteva argumente convingătoare pentru deschiderea unei universități anume la Cernăuți. După constituirea statului dualist austro-ungar crescuse necesitatea unei universități pentru minoritatea germană din estul Monarhiei bicefale, iar Cernăuți era locul cel mai potrivit pentru o astfel de instituție. De asemenea, faptul că Cernăuți dispunea deja de o bibliotecă provincială importantă și că preconizata Facultate de Teologie putea fi finanțată din veniturile Fondului Bisericesc, a contat foarte mult pentru a favoriza Cernăuții în această chestiune. A existat și un important motiv de ordin propagandistic, prilejuit de apropierea jubileului de 100 de ani de stăpânire austriacă în Bucovina.

Inaugurarea festivă a Universității germane la Cernăuți a avut loc la 4 octombrie 1875, chiar în ziua de naștere a împăratului Franz Josif I. De altfel, Universitatea din Cernăuți a și purtat numele împăratului austriac, fiind numită oficial Alma-Mater Francisco-Josephina. Aceasta era a cincea universitate germană din Austria, alături de cele din Viena, Praga, Graz și Innsbruck. Prin înființarea acestei instituții superioare de învățământ la Cernăuți, se urmărea, în primul rând, propagarea limbii, culturii și științei germane în această parte a imperiului. Primul rector al Universității din Cernăuți a fost numit românul Constantin Tomasciuc.

În perioada 1875–1918, Universitatea din Cernăuți a funcționat cu trei facultăți: Teologie, Drept și Filosofie. În primul an s-au înscris la Universitate 209 studenți (39 la teologie, 50 la filosofie și 120 la drept). După limba maternă, 88 erau germani, 53 români, 38 ucraineni, 27 polonezi, iar după confesiuni 85 erau catolici, 70 ortodocși, 50 mozaici și patru protestanți. Universitatea și-a început activitatea cu 29 de profesori (șapte la teologie, zece la drept și 12 la filosofie)³⁸. Până în anul 1900 a crescut lent numărul studenților care își făceau studiile la Cernăuți. În schimb, în ultimul deceniu din ajunul războiului numărul studenților de la Universitate s-a mărit constant, trecând peste 1 000 după anul 1910.

În anul 1913 își făceau studiile la Cernăuți 1 020 de studenți și 109 studente, dintre care 845 erau originari din Bucovina, 186 din Galiția, 54 din Vechiul Regat, 11 din Ungaria (inclusiv din Transilvania); restul provenea din alte țări sau provincii austriece. Contingentul studenților era foarte diferit după confesiune și originea etnică. Astfel, 424 studenți se considerau vorbitori de limbă germană, 302 – de română, 288 – de ucraineană, 82 – de polonă; după confesiuni, 420 erau ortodocși, 413 – mozaici, 266 – romano- și greco-catolici, 28 – protestanți³⁹.

Numărul studenților care se considerau drept vorbitori de limbă germană era în anul 1913 aproape egal cu numărul studenților evrei. Pe de altă parte, la universitate erau înmatriculați în același an 590 de studenți, care vorbeau în română sau ucraineană, dar numai 420 de studenți erau ortodocși. Aceste date statistice ne demonstrează că o bună parte dintre studenții evrei din Galiția se considera vorbitoare de limbă ucraineană sau polonă. Studenții galițieni își făceau studiile numai la Facultățile de Drept și Filosofie și erau în majoritate evrei și ruteni. Pe de altă parte, majoritatea absolută a studenților din România și Ungaria erau români ortodocși, care studiau la Facultatea de Teologie.

Corpul profesoral al Universității s-a străduit să cultive prestigiul științific al acestei instituții superioare de învățământ. La universitate a domnit o atmosferă caracterizată printr-o înaltă disciplină și exigență științifică, precum și o colaborare foarte bună între profesori și studenți. Contactul dintre studenți și corpul profesoral era înlesnit substanțial și de proporția numerică judicioasă dintre profesori și studenți. Astfel, în primul semestru de învățământ (1875/1876), la 29 de profesori reveneau 209 studenți, iar în anul 1913, la 72 de profesori reveneau 1 020 studenți și 109 studente⁴⁰.

³⁸ „Statistische Jahrbuch” (Wien), caiet V, 1878, p. 12–13.

³⁹ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 14, Caietul 3, p. 6–9.

⁴⁰ „Statistische Jahrbuch”, caiet V, 1878, p. 12–13; *Oesterreichische Statistik*, vol. 14, Caietul 3, 1918, p. 6–9.

La universitate au activat profesori de diferite etnii și cu diferite viziuni politice, fără însă a compromite atmosfera colegială din cadrul instituției. Rectorii și decanii facultăților erau aleși fără niciun fel de restricții etnice sau confesionale. De la înființarea universității și până în anul 1912 au fost aleși 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea de la Facultatea de Teologie), nouă evrei și doi ucraineni⁴¹. În anul 1914 rector al universității era juristul Hans Ritter von Frisch; prorector – istoricul Raimund Friedrich Kaindl; decani: Constantin Clement Popovici (Facultatea de Teologie); Josef Mauczka (Facultatea de Drept) și Josef Plemely (Facultatea de Filosofie). Din Senatul academic al universității mai făceau parte trei prodecani și trei senatori, dintre care doi teologi români – Vasile Gheorghiu (prodecan) și Emilian Voiuțchi (senator)⁴².

Încă din anul 1904, Universitatea din Cernăuți a început să organizeze cursuri populare universitare în principalele orașe din Bucovina cu scopul de a-i familiariza pe cetățeni cu noile cercetări și realizări din domeniul științei. Aceste cursuri instructive s-au bucurat de mare succes în rândul populației, astfel că în iarna anului 1909/1910 au atras 960 de participanți din Rădăuți și 427 din Siret, iar în anul 1911/1912 la Suceava au frecventat aceste cursuri 1 255 de ascultători⁴³.

Facultatea de Teologie Ortodoxă

Un rol aparte în cadrul universității l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura de acest fel din Monarhia Austro-Ungară. Alături de instituțiile similare din Kiev și Atena, celebra Facultate de Teologie din Cernăuți a fost considerată decenii de-a rândul un focar al spiritualității ortodoxe. La această facultate și-au făcut studiile nu numai ortodocșii români și ucraineni din Bucovina, dar și mulți ortodocși din România, Transilvania și chiar din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația.

Facultatea de Teologie s-a constituit prin încorporarea Institutului de Teologie și încadrarea profesorilor de la Institut la noua facultate. Institutul de Teologie fusese înființat la 4 octombrie 1827 la Cernăuți după modelul Seminarului greco-catolic din Lemberg. La acest institut erau primiți numai absolvenți de la gimnaziu și se prevedea

⁴¹ Emanuel Turczynski, *Die Bukowina*, în vol. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien*, Berlin, Siedler Verlag, 1999, p. 259.

⁴² Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag. Herausgegeben i. A. Der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V. Von Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 251.

⁴³ Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 260.

un studiu de opt semestre sau patru ani. Importanța acestui institut a crescut rapid și deja în anul 1848/1849 s-a propus transformarea lui într-o Facultate de Teologie⁴⁴.

Prin transformarea Institutului de Teologie în Facultate de Teologie s-a asigurat o continuitate atât a cadrelor didactice, cât și a disciplinelor studiate. La momentul înființării universității, Institutul de Teologie a asigurat Facultatea de Teologie cu șase profesori teologi, printre care Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Isidor de Onciul, Vasile de Repta. În cadrul Facultății de Teologie se studiau următoarele materii: studiul biblic și exegeza *Testamentului Vechi* și *Testamentului Nou*, istoria bisericii, dogmatica și teologia fundamentală, dogmatica specială, teologia morală, dreptul bisericesc, teologia practică, limbile ebraică, greacă și slavona bisericească. Durata studiilor era de opt semestre sau patru ani, iar limba de predare era germana, teologia practică fiind predată în română și ucraineană⁴⁵.

În perioada 1875–1919 au activat la Facultatea de Teologie profesorii Constantin Popovici, Isidor de Onciul, Eusebie Popovici, Vasile Mitrofanovici, Alexie Comoroșan, Ioan Ștefanelli, Silvestru Octavian Isopescul, Vasile de Repta (viitorul mitropolit Vladimir), Constantin Clement Popovici, Teodor Tarnavschi, Emilian Voiuțchi, Vasile Găină, Ștefan Saghin, Vasile Tarnavschi, Vasile Gheorghiu. Toți acești profesori au fost de etnie română și numai doi profesori de la această facultate au fost ucraineni: Eugen Kozak, titularul cursului de limbă slavonă bisericească și Dionis Jeremiiciuk, pentru teologia practică în limba ucraineană.

Prestigiul Facultății de Teologie se poate vedea și din faptul că în perioada austriacă mai mulți profesori teologi, ca Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile de Repta, Constantin Clement Popovici, Emilian Voiuțchi, Teodor Tarnavschi, Vasile Tarnavschi, Eugen Kozak și Ștefan Saghin, au îndeplinit funcția de rectori ai Universității din Cernăuți⁴⁶.

Mulți distinși teologi români și-au făcut studiile și doctoratul la Cernăuți, iar facultățile de teologie din București, Caransebeș, Arad s-au constituit în mare parte după modelul celei din Cernăuți. Numărul studenților teologi din Vechiul Regat s-a mărit brusc în ultimii ani de stăpânire austriacă, atingând cifra maximă în anul de învățământ 1911/1912, când la Facultatea de Teologie își făceau studiile 204 studenți, dintre care 99 din Bucovina, 72 din România și 10 din Ungaria⁴⁷.

⁴⁴ Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875–1940)*, în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul II, nr. 1, 1995, p. 51.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 51.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 52.

⁴⁷ *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. 11, Caietul 3, 1915, p. 2–5.

La Facultatea de Teologie și-au făcut studiile și mulți tineri creștini ortodocși din Bulgaria, Serbia, Bosnia și Dalmația. De exemplu, în semestrul de iarnă 1911/1912, din cei 204 studenți teologi, 181 erau din Bucovina, România și Ungaria, dintre care 135 români și 45 ruțeni, iar restul de 23 studenți provenea din alte țări ortodoxe din Balcani⁴⁸.

Profesorii teologi din Cernăuți au desfășurat și o minuțioasă muncă științifică. Mulți dintre aceștia și-au publicat prelegerile lor, care și-au păstrat valoarea până în zilele noastre. La Facultatea de Teologie a domnit spiritul de înțelegere, toleranță și respect reciproc. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. Viitorii preoți români și ucraineni își făceau studiile la aceeași Facultate de Teologie și locuiau în același internat. Revista bisericească „Candela”, înființată în anul 1882, era redactată parțial și în limba ucraineană.

Facultățile de Filosofie și de Drept

Facultatea de Filosofie, conform împărțirii specialităților de atunci, cuprindea toate disciplinele filosofice, filologice și de științe ale naturii, până la fizica teoretică și farmacologie. Această facultate cuprindea mai multe secții: filosofie, istorie, filologie și lingvistică, matematică și științe naturale, limbi moderne și stenografie. O deosebită importanță în cadrul acestei facultăți au avut-o catedrele de romanistică și slavistică, precum și pentru istoria estului și sud-estului Europei. Romanistul Theodor Gartner și Stefan Smal-Stocki, specialist în slavistică și ucrainistică, au lucrat împreună asupra elementelor de bază ale limbii rutene populare și au elaborat o ortografie școlară, care a fost introdusă, din anul 1893, în toate școlile austriece cu limba ucraineană de predare. Theodor Gartner a contribuit și la dezvoltarea gramaticii limbii române, publicând în anul 1904 lucrarea *Descrierea limbii române*⁴⁹. După plecarea lui Theodor Gartner la Universitatea din Innsbruck, Catedra de romanistică i-a revenit lui Mathias Friedwagner, care a publicat mai multe articole despre etnogeneza și istoria limbii poporului român. Catedra de slavistică de la Cernăuți a fost mulți ani condusă de un mare specialist în domeniu – Emil Kaluzniacki care, pentru meritele sale în activitatea științifică, a devenit membru al Academiei de Științe din București și Sankt Petersburg.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Emanuel Turczynski, *Die Universität Czernowitz und die Hermannstädter Rechtsakademie*, în vol. *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*, Köln, Verlag Boehrlau, 1984, p. 168.

La Facultatea de Filosofie a funcționat o Catedră de limbă și literatură română, al cărei titular, până în anul 1906, a fost Ion Sbiera. Din anul 1906, acest post a fost ocupat de ardeleanul Sextil Pușcariu. Ambii profesori au fost aleși membri ai Academiei Române încă în perioada când activau la Universitatea din Cernăuți. La aceeași facultate a existat și o Catedră de limba și literatura ucraineană, care în diferite perioade a fost condusă de K. Gankevici, G. Onișkevici, Stefan Smal-Stocki. Un mare aport în aprofundarea științei istorice l-au avut profesorii Ferdinand Zieglauer și Raimund Friedrich Kaindl.

La începutul secolului al XX-lea, studenții români de la Universitatea din Cernăuți au cerut înființarea unei Catedre pentru istoria românilor. Primul memoriu în acest sens a fost redactat de către studenții români la adunarea din 5 aprilie 1908. Conducerea Universității a decis ca, începând cu semestrul de iarnă 1908/1909, profesorul ucrainean Vladimir Milkowitz, titularul Catedrei de istorie est-europeană a Universității, să țină un curs de istoria poporului român în limba germană. Prin anunțarea acestui curs se spera că studenții români vor renunța la înființarea unei Catedre pentru istoria românilor în limba română. Studenții români, însă, au boicotat cursul, refuzând să accepte ca un profesor ucrainean să le predea istoria națională în limba germană. La 28 octombrie 1909, un grup de deputați români și italieni din Parlamentul de la Viena, printre care Onciul, Simionovici, Hurmuzachi și Isopescul-Grecul, au înaintat o interpelare în această privință Ministerului Cultelor și Instrucțiunii⁵⁰. Poziția fermă a românilor în această chestiune a determinat autoritățile austriece să accepte crearea la Universitatea din Cernăuți a unei noi catedre cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români”. Sextil Pușcariu l-a propus pe istoricul Ion Nistor ca titular al acestei catedre. Ion Nistor, însă, a fost promovat doctor în filosofie și litere la Universitatea din Viena abia la 22 martie 1909. Potrivit unei legi austriece, candidatul pentru numirea ca titular la o catedră nu putea fi admis la abilitare decât după doi ani de la doctorat. Din această cauză s-au mai scurs încă doi ani până când Ion Nistor a fost numit, printr-o decizie împăratească, din 14 august 1912, profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți⁵¹. La 12 octombrie 1912, Ion Nistor și-a prezentat lecția inaugurală ca titular al noii catedre.

La Facultatea de Drept juristul Constantin Tomasciuc a fost primul profesor de drept comercial și filosofia dreptului. Majoritatea profesorilor de la această facultate au

⁵⁰ Dragoș Olaru, *Contribuții la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, anul II, nr. 1, 1995, p. 82.

⁵¹ *Ibidem*, p. 83.

fost germani, printre care savanți cu renume european și mondial: Hans Groß, Friedrich Kleinwächter, Eugen Erlich, Josef Schumpeter, Franz Exner, Hans Ritter von Frisch, Karl Adler ș.a.

Societățile studențești

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studențească foarte interesantă care a existat la această instituție. Prima societate academică, „Austria”, s-a constituit la 17 octombrie 1875, iar la 26 octombrie 1875 a luat ființă Asociația „Sala de lectură academică”. Ambele asociații studențești cuprindeau studenți de diferite naționalități și confesiuni. Asociația „Gothia” s-a înființat la 15 mai 1876, iar peste un an, la 13 mai 1877, se va constitui Asociația „Alemannia”⁵².

Din primii ani de existență a Universității din Cernăuți s-au constituit și societăți studențești pe principii etnice sau profesionale. La 10 iulie 1877 s-a înființat un club al studenților germani, din care a rezultat, zece ani mai târziu, la 8 noiembrie 1887, Asociația „Arminia”. La 5 decembrie 1903 a luat ființă o altă asociație germană, „Teutonia”, ale cărei culori erau similare cu ale Societății „Arminia”. La 31 ianuarie 1891 s-a înființat Asociația catolică „Unitas”, care tindea să-i cuprindă pe studenții romano-, greco- și armeano-catolici. La 27 octombrie 1906, studenții catolici germani s-au desprins din această societate academică și s-au constituit în Societatea germano-catolică „Frankonia”⁵³.

La 10 decembrie 1875, din inițiativa lui Tudor Stefanelli, s-a înființat prima societate a studenților români, „Arboroasa”, numită astfel în memoria boierului Luca Arbore. Din 54 de studenți români, 44 au intrat în Societatea „Arboroasa”. Membrii societății purtau panglici tricolore, roșu – galben – albastru și o căciulă roșie. Societatea „Arboroasa” organiza serate muzicale, conferințe, baluri și excursii, dispunea de un local cu o bibliotecă și o sală de lectură, unde existau mai multe ziare și reviste românești din Vechiul Regat și din Transilvania. Însă, în toamna anului 1877, societatea a fost dizolvată și au fost arestați conducătorii ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu și Eugen Siretean. Drept motiv a fost invocat faptul că societatea a primit o subvenție din partea ministrului învățământului din Vechiul Regat, iar la 12 octombrie 1877 (la 100 de ani de la decapitarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica), comitetul Societății „Arboroasa” a

⁵² Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 256.

⁵³ *Ibidem*, p. 257.

trimis la Iași o telegramă în semn de solidaritate, cu ocazia dezvelirii bustului domnitorului martir.

În anul 1878 membrii societății dizolvate, în frunte cu Dimitrie Onciul, s-au constituit în Societatea studențească „Junimea”, care a preluat programul național al „Arboroasei”. Această nouă societate a avut o activitate rodnică, a organizat șezători literare și manifestări culturale. Membrii societății purtau ca semn distinctiv o panglică în culorile roșu – galben – albastru, așezate orizontal, una peste alta. Din inițiativa membrilor Societății „Junimea” a început să apară, din anul 1904, revista „Junimea literară”. Societatea „Junimea” a desfășurat și o bogată activitate teatrală, mai ales după anul 1908.

La 23 august 1880, unii membri ai Societății „Junimea” au părăsit societatea și au înființat o societate militantă, „Bucovina”. Aceasta, prin portul și activitatea sa, a avut un pronunțat caracter progerman. Către sfârșitul anului 1909, unii membri ai Societății „Bucovina” au înființat, după același principiu, o nouă societate militantă – „Moldova”. Membrii ambelor societăți purtau panglici tricolore. O parte dintre membrii Societății „Junimea” a constituit, la 21 mai 1905, Societatea academică „Dacia”. Majoritatea membrilor acestei societăți provenea din familii de țărani, de aceea societatea și-a propus drept scop acela de a-i sprijini pe țărani români, mai ales pe cei din satele mixte, româno-ucrainene. Societatea „Dacia” a susținut noul curent democratic, reprezentat de Aurel Onciul și Florea Lupu.

Studentii teologi au avut o societate academică proprie, înființată la 23 noiembrie 1884, cu sprijinul mitropolitului Morariu Andrievici. Ea se numea Asociația academico-teologică pentru literatură, retorică și muzică bisericească „Academia Ortodoxă” și avea din două secțiuni: una literaro-retorică și una muzicală. Membrii asociației purtau o panglică în culorile tradiționale românești, iar cântecul asociației era un text religios compus după muzica lui Isidor Vorobchievici.

Cea mai veche societate studențească poloneză a fost „Ognisko”. La început această societate a activat în cadrul Asociației „Sala de lectură academică” și abia din anul 1884 s-a constituit într-o societate separată. Scopul principal al respectivei societăți era de a-i feri pe tinerii polonezi de procesul de deznaționalizare. În anul 1910, unii membri au părăsit „Ognisko” și au înființat, după modelul societăților germane, corpul polonez „Lechia”. Membrii acestei societăți militante colaborau, mai ales, cu societățile românești „Bucovina” și „Moldova” și cu societățile academice germane. Membrii „Lechiei” constituiau și nucleul societăților sportive poloneze

„Polonia” și „Gwiazda”⁵⁴. Sediul societăților studențești „Ognisko” și „Lechia” se afla în Dom Polski (Casa poloneză).

Chiar în anul înființării universității s-a constituit și prima societate academică ucraineană, „Sojus”. Această societate și-a propus scopul de a ridica spiritul național al membrilor săi. O altă societate studențească ucraineană, „Sici”, s-a înființat în anul 1902. Ambele societăți își aveau sediul în Norodnii Dim (Casa ucraineană). În anii 1910 și 1913 s-au constituit încă două societăți academice ucrainene, „Zaporoje” și „Ciomomore”. Acestea s-au afirmat mai mult în perioada interbelică.

Până în anul 1891, studenții evrei au activat mai ales în cadrul Asociației „Sala de lectură academică” sau, mai puțin, în alte societăți germane. La 14 iulie 1891, însă, studenții evrei au înființat prima societate studențească evreiască, „Hasmoneia”. Membrii acestei asociații și-au propus drept scop acela de a ridica conștiința națională la studenții mozaici, precum și de a cultiva și propaga limba și literatura ebraică. O societate evreiască, „Hebronia”, cu scopuri asemănătoare, s-a înființat la 2 aprilie 1899. Către începutul secolului al XX-lea s-au mai constituit încă trei societăți academice mozaice: „Zephira” (1897), „Humanitas” (1900) și „Emunah” (1903)⁵⁵. Înființarea societăților academice evreiești a produs o oarecare dezbinare între studenții evrei, vorbitori de limbă germană, și studenții de etnie germană.

Modelul de activitate al societăților studențești de la Universitatea din Cernăuți a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Viața studențească de la Universitatea din Cernăuți a avut, însă, un specific distinct, unic în felul său, fiindcă studenții români, germani, poloni, ucraineni și evrei s-au constituit și au activat în societăți academice pe criterii etnice. Mai multe societăți studențești (dintre cele românești numai „Bucovina” și „Moldova”) au avut un caracter conservator de organizare; membrii fiecărei societăți purtau uniforme specifice, șepci și panglici distincte, de diferite culori. Cu ocazia anumitor festivități solemne, conducătorii unor asemenea societăți purtau costume specifice și săbii, se respectau anumite ritualuri și se organizau dueluri studențești. Cel mai important eveniment studențesc era comersul, adică o întrunire organizată de fiecare societate cu ocazia deschiderii anului universitar⁵⁶. Cu alte ocazii, societățile studențești organizau baluri, serate, șezători culturale, la care participau studenți de diferite etnii. Astfel, forma de organizare și de colaborare a societăților studențești din capitala Bucovinei a fost una de apartenență la

⁵⁴ *Ibidem*, p. 259.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 260.

⁵⁶ Vladimir Trebici, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)*, în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 2, 1997, p. 284.

Europa Occidentală și a constituit un model de conviețuire interetnică și interconfesională.

Învățământul primar, secundar și superior din Bucovina la începutul secolului al XX-lea

La sfârșitul secolului al XIX – începutul secolului al XX-lea, învățământul primar din Bucovina a cunoscut un progres evident, a crescut semnificativ numărul școlilor și al copiilor școlarizați, s-a diminuat ponderea populației analfabete, s-a îmbunătățit starea materială și socială a cadrelor didactice. Totodată, în Bucovina s-a produs naționalizarea învățământului primar, majoritatea școlilor mixte fiind desființate, marea majoritate a copiilor având posibilitatea să fie instruiți în limba maternă. Au fost numiți inspectori școlari provinciali și districtuali naționali. Comisia pentru examinarea școlilor primare a fost reorganizată pe criterii etnice. Învățători de diferite etnii au înființat asociații pedagogice proprii. În Bucovina erau editate reviste pedagogice în limbile germană, română și ucraineană.

În anul de învățământ 1912/1913, din cei 127 472 de copii de vârstă școlară, 103 901 frecventau școlile primare oficiale, 10 965 – un curs repetat de instruire, 3 128 – școli primare particulare, 3 609 – școli superioare, 927 erau instruiți acasă, 1 116 copii nu erau instruiți din cauza anumitor deficiențe corporale și 3 826 de copii încă mai rămâneau în afara sistemului de învățământ⁵⁷, adică numai circa 3% dintre copiii de vârstă școlară nu erau încadrați în sistemul de învățământ al Bucovinei.

La începutul secolului al XX-lea, învățământul secundar și profesional din Bucovina a cunoscut, de asemenea, o dezvoltare importantă, fiind deschise mai multe gimnazii pentru băieți și licee pentru fete, precum și câteva școli secundare cu profil real. Deși limba germană continua să domine în școlile secundare, totuși românii, ucrainenii și polonii au obținut noi drepturi în sistemul de învățământ. La mai multe gimnazii pentru băieți au fost deschise clase paralele cu limbile română și ucraineană de predare, iar în ultimii ani din ajunul războiului s-a manifestat tot mai mult tendința de înființare a unor școli secundare naționale.

În anul școlar 1913/1914, în Bucovina funcționau 13 gimnazii pentru băieți, dintre care șapte erau complete, cu opt clase. În alte patru erau deschise deja câteva

⁵⁷ Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*, p. 311.

clase superioare, adică liceale și doar în două gimnazii particulare ființau numai câteva clase inferioare. După limba de instruire, patru gimnazii erau germane, patru germano-române, două germano-ucrainene, două ucrainene și unul polonez. La sfârșitul stăpânirii austriece, în Bucovina mai activau două școli reale, o școală de meserii, câteva licee oficiale sau particulare pentru fete, două instituții pentru pregătirea învățătorilor și învățătoarelor.

Cea mai importantă instituție de învățământ din Bucovina era Universitatea din Cernăuți, cu limba germană de instruire, care funcționa cu trei facultăți: Teologie Ortodoxă, Drept și Filosofie. În anul 1913, la Cernăuți își făceau studiile 1 020 de studenți și 109 studente. Contingentul studenților era foarte diferit după confesiuni și originea etnică. După limba maternă, 424 studenți erau germani, 302 români, 288 ucraineni, 82 polonezi; după confesiuni, 420 erau ortodocși, 413 mozaici, 266 romano- și greco-catolici, 28 protestanți.

Un rol aparte în cadrul universității l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, unde și-au făcut studiile nu numai ortodocșii români și ucraineni din Bucovina, dar și mulți ortodocși din România, Transilvania și chiar din unele țări din Balcani. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualității românești și ucrainene din Bucovina. La Facultatea de Filosofie a funcționat o Catedră de limbă și literatură română, ai cărei titulari au fost Ion Sbiera (până în 1906) și ardeleanul Sextil Pușcariu. Din anul 1912 a ființat și o catedră cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români”, al cărei titular a fost istoricul Ion Nistor.

Universitatea din Cernăuți s-a remarcat și prin viața studentescă foarte interesantă, care a avut un specific aparte, unic în felul său, fiindcă studenții români, germani, poloni, ucraineni și evrei s-au constituit și au activat în societăți academice pe criterii etnice. Prin intermediul societăților studențești, reprezentanții fiecărei naționalități și-au putut păstra identitatea națională și forma idealurile naționale. Prin colaborarea cu alte societăți studențești s-au creat punți de legătură pentru o mai bună cunoaștere a limbii, culturii și tradițiilor popoarelor conlocuitoare.

Sistemul de învățământ în mai multe limbi, cum a existat până în anul 1918 în Bucovina, a permis instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, iar în localitățile cu populație mixtă au funcționat școli primare și secundare cu două, trei și chiar patru limbi de predare. Odată cu creșterea numărului de școli primare, s-a diminuat simțitor numărul instituțiilor cu mai multe limbi de instruire. Totodată, pe măsura dezvoltării, mai ales a intelectualității locale românești și ucrainene, avea loc o restrângere treptată a influenței limbii germane în sistemul de învățământ, îndeosebi în ultimii ani de stăpânire austriacă.